

Ida-Marie Vorre

Spillemand Carl August Nielsen

Efter sin konfirmation i foråret 1879 kom Carl Nielsen i lære hos købmanden i Ellinge. Denne gik dog efter kun et par måneder fallit, hvilket blev held i uheld for den unge Carl, da en stilling som spillemand ved et militært musikkorps i Odense omtrent samtidig blev opslået. Der var i alt tre ansøgere til stillingen, hvoraf Carl Nielsen var den yngste. Efter en koncentreret arbejdsindsats med flittig øvning på trompet lykkedes det Carl Nielsen at konkurrere sig til stillingen, som han tiltrådte 1. november 1879 og udfyldte frem til og med udgangen af 1883.

Ifølge Marius Hegeland, der var musiker i samme militære musikkorps som Carl Nielsen, betragtede Carl Nielsen sin stilling som militærmusiker som det bedste, der kunne hænde ham, idet han nu kunne *“ikke blot leve for Musikken, men ogsaa af den”*.¹ Denne udtalelse skal sammenholdes med det faktum, at det på den tid ikke var enhver musikalsk begavet sjæl forundt at gøre musikken til sin levevej. Paradoksalt nok gav Carl Nielsen i kølvandet på de massive fejring af sin 60-års fødselsdag – mens han befandt sig på det absolutte højde-

En af de første oplevelser, Carl Nielsen i “Min fynske Barndom” refererer fra sin tid i Odense, var, da han skulle have sin uniform. At skulle iklædes sådanne fornemme gevandter var netop noget af det, han havde glædet sig mest til. Skuffelsen var derfor til at få øje på, da han på våbenkammeret måtte sande, at alle uniformerne var dobbelt for store til ham: De var tydeligvis ikke lavet til en 14-årig dreng med relativt klejn figur, og han måtte derfor vente på at få en specialsyt. Foto: Odense Bys Museer 1879.

punkt af sin karriere – udtryk for en noget mindre idealistisk holdning til det at leve sit liv som kunstner: *“Ifald jeg kunne leve mit Liv om igen, vilde jeg piske alle Kunstnergriller*

ud af mit Hoved og gaa i Handelslære eller gøre et andet nyttigt Arbejde, hvoraf jeg til sidst kunde se et Resultat.”² Historien om Carl Nielsen ville unægtelig have formet sig noget anderledes, havde han fortsat i handelsbranchen, men som bekendt gik det ikke sådan. I stedet fik årene som militærmusiker i Odense afgørende betydning for Carl Niensens musikalske udvikling: Det var på den tid, hans musikundervisning kom i fastere rammer, samtidig med at han mødte mennesker, der inspirerede og prægede ham – både på det musikalske og på det menneskelige plan – og ikke mindre væsentligt mennesker, der havde mulighed for at støtte den alt andet end økonomisk velbeslåede Carl Nielsen på hans videre færd i musikkens tjeneste.³ Før vi ser nærmere på alt dette, vil vi dog gøre en omvej omkring Danmarks militærmusikhistorie for bedre at kunne forstå, hvilken tradition Carl Nielsen trådte ind i.

Historisk afstikker

I begyndelsen af det 19. århundrede – glansperioden for den danske militærmusik – udgjorde de militære musikkorps kernen i garnisonsbyernes musikliv. Alle militære enheder havde tilknyttet musikkorps med varierende besætning: dels harmoniorkestre med omkring 30 musikere, dels feltmusikensembler bestående af 15–20 messingblæsere og dels mindre musikkorps ved rytteriet. Nederlaget i 1864 havde dog store konsekvenser for de musikkorps, der var til-

knyttet hæren: I 1867 gennemførte man en stor omlægning, der reducerede antallet af militærmusikere til under halvdelen af, hvad det tidligere havde været, fx blev antallet af spillemænd ved bataljonerne nedsat fra 17 til ni. Til gengæld blev det besluttet, at bataljonerne altid garnisonerede to og to sammen i de respektive garnisonsbyer. Selvom om ordningen var et tilbageskridt i forhold til den tidligere, så havde den dog den fordel, at flere danske byer end tidligere nu fik militærmusik. En meget stor del af den danske hærs afdelinger havde nemlig i årene før krigen haft garnison i hertugdømmerne: i Flensborg, Kiel, Slesvig, Neumünster, Itzehoe, Rendsborg, Ratzeburg m.fl., og i kraft af, at disse provinser gik tabt, flyttede deres afdelinger nu ind i de danske garnisonsbyer, der således samtidig fik militærmusik. Det var i første omgang København, Helsingør, Næstved, Nyborg, Odense, Fredericia, Aarhus, Viborg, Randers og Aalborg, der blev begunstiget med militærmusikkens toner. Med hærloven af 1867 blev Odense hjemsted for både rytteri og fodfolk, og byen fik på den måde tilknyttet hele to musikkorps, 5. og 16. bataljon, med ni musikere i hver. Efter en ny hærlov af juli 1880 blev de to bataljoner nedlagt, og i stedet oprettede man et samlet korps på 20 musikere, benævnt 6. regiments orkester, og det blev primært her, Carl Nielsen kom til at udfolde sig.

6. Regiment
Odense den 28/3 1888.

Stamliste.

Grad og fulde Navn. <small>(For Kjøbt af 1. Tilgang og 1. ansat sædvanlig 300)</small> Afdeling og eventuel Underafdeling. <small>(Løst, hvis det ikke er det samme som Rang)</small>	Fødselsdag og -aar.	Grad m. v. den	I Nummer ved og til Tjeneste ved. <small>(I Nummer ved underafdeling)</small>	fra	til	Hvilke Uddannelsessteder gennemgaaet, Chefprioritet holdt samt særlige Fun- ktioner udført i sin Tjenestetid samt Befalingsaar.	Dokument, kortene, ans.	Vedtegning.
<i>Spillemand V</i> <i>Carl Nielsen</i> <i>Søstine</i>	<i>Søstine</i> <i>L. Nygaard</i> <i>København</i> <i>1/2 1868</i>	<i>Løjtnant</i> <i>Befalingsmand</i> <i>2. 1877</i> <i>2. 1883</i>	<i>16. Bataljon</i> <i>6. Regiment Odense</i>	<i>2. 1877</i>	<i>1/2 1880</i>	<i>Underkorpsskolelærer</i> <i>Undervisning i Skrivning</i> <i>Opvisning og Læsning</i> <i>11. Dec. 1883</i>		<i>Løjtnantbetegn. 7. 1885 - 9. 1887</i> <i>Bryllups- og Forbudsakt.</i> <i>Livstilling:</i> <i>Seestruerolde,</i> <i>(18)</i> <i>(18)</i> <i>Hum under 18 Aar:</i> <i>Betragt som fribet den 2. 1878</i> <i>Betragt som fribet 1. 1880</i> <i>1. 1880 ansat til første Spillet</i> <i>1. 1880 ansat til 1. 1881, 2. 1881</i> <i>2. 1881, 3. 1881</i> <i>Den 1/2 1883 fritaget for</i> <i>restere tjenestetid</i> <i>og afgald for 6. Regiment</i>
								<i>Om Deltagelse i Fald og Fængsler, i hvilken Egenskab, om den særre eller fængs.</i>
								<i>G.Nr. 273.</i>
								<i>Tilstilles Hr. Organist K. Landhard af Hørens</i>
								<i>Arkiv.</i>
								<i>Kjøbenhavn, den 26/3 1888.</i>
								<i>Roche</i>

Musikerne havde et dobbelt formål: dels at kaste glans over militæret og dels at være forlystelse for den civile befolkning. Sidstnævnte indebar bl.a. flere ugentlige koncerter, fx i Fruens Bøge og foran officerernes boliger, hver onsdag aften blev soldaterne kaldt tilbage til deres kvarter til tonerne af *Tappenstregen*, og musikerne spillede desuden i teaterorkestret. Der var i det hele taget et nært samarbejde mellem dem og musiklærere, kirkemusikere m.fl., og på den måde var militærmusikerne uundværlige i opbygningen af garnisonsbyernes klassiske musikliv blandt den civile befolkning.⁴

Carl Nielsen ved militæret

I sin prøvetid skulle Carl Nielsen hver morgen kl. 9 møde i musikdepotet hos sin nærmeste foresatte ved det militære musik-korps, overhornblæser Schreiber, for sammen med ham at dygtiggøre sig på altbasun. Indledningsvis faldt det Carl Nielsen forholdsvis enkelt at tilegne sig dette nye instrument: “*Det gik i Begyndelsen ret godt fremad ved disse Morgentimer, men en Dag satte han pludselig første Altstemme til Titus-ouverturen af Mozart for mig. I Midten af Stykket forekom der nogle soloagtige Ottendedels-passager for Altbasun. På Grund af samtlige Modulationer med b'er og Krydser kunne jeg ikke straks klare det, især da han angav Takten, som jeg ikke*

Carl Niensens stamliste. Det fremgår heraf, at han det første år gjorde tjeneste ved 16. bataljon, men 1. november 1880 overgik han til 6. regiment. Han blev oprindelig antaget som “Spillemand V”, svarende til en grad af underkorporal, men avancerede fire år senere til “Spillemand IV”, korporal. Ifølge stamlisten opnåede Carl Nielsen fast ansættelse som spillemand 1. februar 1880 efter at have udstået en prøvetid på tre måneder. Denne ansættelse blev fornyet en gang årligt frem til 31.12.1883, hvor han blev fritaget for resterende tjenestepigt. Sidst, men ikke mindst, ses det af stambladet, at Carl Nielsen fra 1880-82 har fulgt underkorpsskolens undervisning i skrivning, regning og læsning, hvilket givetvis har været et godt supplement til hans tidligere skolegang i Nr. Lyndelse. Foto: Odense Bys Museer 2007.

“Schreiber var en høj Mand med tætklippet hvidt Haar og kortklippet graat Overskæg. Han talte med tysk Tonefald, og jeg var i Begyndelsen noget bange for ham.”

*Foto: Odense Bys Museer
1875.*

“Mine Læber var faste og ikke for tykke, min Tandstilling fortræffelig egnet for Hornembouchuren, og jeg kunde holde de højeste Toner i næsten et Minut. Dette har naturligvis intet med musikalske Evner at gøre, men i den unge Alder er saadan Sport en stor Tilfredsstillelse og giver Selvtillid, hvad jeg i den Tid nok kunde trænge til, da jeg ellers i ingen Henseende kunde glimre med nogetsomhelst fremfor andre.”

Foto: Odense Bys Museer 1882.

Carl Nielsens anden nærmeste foresatte var orkestrets leder, Simon: “Dirigenten, Simon havde Rang med Stabssergeanter. Vi yngste Musikere skiftedes til at være hans Ordonnans. Denne Tjeneste bestod nærmest i at gaa Smaærinder for hans store, mægtige Kone. Men det var dog ikke saa slemt, da Simon selv var en meget stille, skikkelig Mand.”

*Foto: Odense Bys Museer
1875.*

Signalerne for de fire odense-
anske kompagnier, som gengi-
vet af Carl Nielsen i *Min
fynske Barndom*. Da der var
mange kommandosignaler at
holde styr på, brugte musiker-
ne forskellige tekster som
hjælp til hukommelsen. Foto:
Odense Bys Museer 2007.

maatte vige fra. Saa slog han mig haardt over Fingrene flere Gange.”⁵ Denne korporlige afstraffelse var mere end Carl Niensens moder, Maren Kirstine, ville lade sønnen stå model til, så fluks hun hørte derom, rejste hun til Odense med en af familiens bedste høns og forærede den til Schreiber, hvilket fik ham til at holde taktstokken over Carl Niensens fingre i ro – i hvert fald for en stund.

Efter at have gennemgået denne forskole i basunspil hos Schreiber og samtidig at have lært eksercits og militær anstand kunne Carl Nielsen begynde i bataillonskorpset. Det musikkorps, som Carl Nielsen fik plads i, bestod overvejende af holstenere, der var gået over til dansk side efter krigen i 1864. Orkestret var besætningsmæssigt stort set sammensat som vore dages regimentsorkestre: altså primært et messingblæserensemble bestående af piccoloer, kornetter, trompet, alt- og tenorbasuner samt tuba foruden stor- og lilletromme samt triangel, og

den første prøve med det samlede orkester efterlod meget stærke indtryk hos ham: “Det var, som om jeg blev kastet ud i et oprørt Hav, hvor alle slags Uhyrer oversprøjtede hverandre, raabte og skreg, puffede, hvinede og tog hinanden i Halen, saa der stod et stort Vræl.”⁶ Trods dette overvældende førstehåndsindtryk var regimentsorkestret et godt udgangspunkt for Carl Nielsen i forhold til at blive mere fortrolig med de forskellige messinginstrumenter, øve egne færdigheder og samspil samt til at udvide sit repertoirekendskab.

En anden af Carl Niensens primære opgaver som militærmusiker var på signalhorn at blæse reveille og retræte foran hovedvagtten på Flakhaven, og der skulle ikke gå lang tid, førend han var en af de bedste dertil. I *Min fynske Barndom* fortæller Carl Nielsen dog også en oprivende historie om, hvorledes han en morgen sov over sig og kom for sent til at spille reveillen, der skulle lyde

Da Carl Nielsen kom til Odense i 1879, havde hovedvagten til huse i det gamle rådhus. Foto: Odense Bys Museer.

Samme år havde byrådet besluttet at opføre et nyt og større rådhus. Nedbrydningen gik i gang i 1880, og tre år senere stod rådhusbygningen, sådan som vi kender den i dag, klar til at indtage. Den militære hovedvagt lå på Flakhaven frem til 1. november 1907, hvorefter den blev flyttet til kasernen på Sdr. Boulevard. Foto: Odense Bys Museer 1907.

hver morgen præcis kl. 5. Den ansvarshavende vagtkommandør måtte derfor notere følgende anmærkning i protokollen: “Spillemand V, Carl August Nielsen, mødte seks Minutter for sent til Reveillen, som jeg nægtede ham at udføre” med det resultat, at de følgende dage var stort set ulidelige at komme igennem for den unge Carl. Han forestillede sig, at forseelsen kunne medføre alverdens ulykker og elendighed: “jeg ventede en frygtelig Straf, men havde dog bestandig et lille Haab om, at de vilde skaane mit Liv”.⁷ Heldigvis gik det knap så galt, og Carl Nielsen slap med en reprimande.

Levevilkår og kompositioner

Carl Niensens indtægt var i det første år 2,95 kr. og et ottepundsbrød hver femte dag samt 10 øre om dagen i kvartergodtgørelse. Selvom lønnen derefter steg til 3,45 kr. hver femte dag, måtte Carl Nielsen i den grad økonomisere med sin indtjening. Middagsmaden blev ofte indtaget i kælderen på *Den gamle Kro* i Overgade. Værten dér var en bekendt fra Carl Niensens fødeegn, hvorfor han tilbød den unge musiker et måltid varm mad til den favorable pris af 20 øre. Alligevel var der ikke hver dag råd til en sådan luksus. Den del af brødet, som han ikke nåede at spise, byttede han til andre fødevarer hos sin værtsfamilie, lige såvel som moderen undertiden bragte ham diverse lækkerier hjemmefra.

Carl Nielsen supplerede af og til sin indtjening ved at tage hjem og spille til gilder med sin far og kredsen af musikere omkring denne. En stor del af de penge, det lykkedes Carl Nielsen at lægge til side derved, blev brugt til at realisere hans største ønske: at købe et klaver. Efter at have sparet 20 kr. op til en udbetaling investerede han i et lille, beskedent klaver, som han havde fundet hos en urmager i Overgade. Klaveret kostede egentlig 50 kr., men restbeløbet blev afdraget i ugentlige rater à 1 kr. Instrumentet blev straks installeret på hans værelse, og i tiden, der fulgte, blev det hans foretrukne beskæftigelse at sidde ved klaveret og studere musikteori og eksperimente-

re med egne kompositioner. Carl Nielsen var efter sigende så optaget af disse sysler, at han helt kunne glemme både sine omgivelser og sin personlige soignering. Carl Niensens jævnaldrende soldaterkammerat, Marius Hegeland, har fortalt: *“Jeg kunde saaledes ofte træffe ham ved Middagstid, stærkt optaget ved dette Arbejde, uden at han havde gjort sig den Ulejlighed at vadske sig eller klæde sig ordentligt paa [...] og i hans Værelse herskede der til Tider et ligefrem Kaos af Klæder, Noder, Instrumenter og Munderingssager.”*⁸

Omfanget af Carl Niensens kompositions-virksomhed fra denne tidlige periode kan ikke klart defineres. Af *Min fynske Barndom* fremgår det, at den tæller en del mindre satser for messingblæsere, selvom de forskellige stemninger af instrumenterne efter eget udsagn voldte komponisten noget besvær. Imidlertid er ingen af disse bevaret for eftertiden. Det er til gengæld en række kammermusikværker, bl.a. *Fantastykke for klarinet og klaver* (formentlig fra 1881), en *Violinsonate* (angiveligt fra 1881-82), *Romance for violin og klaver* og *Strygekvarteret i d-mol* (begge fra 1882) samt *Klavertrio i G-dur* (1883).⁹ Disse kompositioner er blevet indspillet, men har endnu ikke vundet stor udbredelse, hvilket formentlig hænger sammen med, at de netop er ungdomsarbejder, der savner noget af den originalitet, man finder hos den mere modne Carl Nielsen.

Samme Hegeland beskriver Carl Nielsen som “en lille stilfærdig Dreng med meget bløde og barnlige Træk”, hvilket dette foto synes at kunne bevidne. Foto: Odense Bys Museer.

Carl Niensens boligforhold

I 1880 var indbyggertallet i Odense knap 21.000. Af disse beskæftigede militæret rundt regnet 1000, og det var dermed uden sammenligning byens største arbejdsplads. Det var dog kun officererne, der fik stillet en tjenestebolig til rådighed, mens det var pålagt kommunen at finde privatlogi til alle øvrige infanterister. Til at varetage denne administrativt tunge opgave blev i hver garnisonsby nedsat en indkvarteringskommission. Den mest almindelige måde, hvorpå

opgaven blev løftet, var licitation: Kommissionen annoncerede i avisen, på plakater og i lignende fora efter passende indkvarteringsmuligheder; de interesserede borgere reflekterede på disse annoncer, og efter at indkvarteringskommissionen havde godkendt de tilbudte boliger, fik hver soldat anvist sit logi, som kommunen kvartalsvis bagud betalte værterne for. Halvårligt aflagde kommunen regnskab til Indenrigsministeriet, som efterfølgende refunderede de fleste af kommunens udgifter i forbindelse med indkvarteringen.

Indkvarteringen blev arrangeret forskelligt alt efter, hvad rang man havde opnået i det militære hierarki: Sergenter og korporaler, der befandt sig på de højere trin, kunne få kvartergodtgørelse, hvilket gav dem mulighed for selv at have indflydelse på, hvor de ville residere, mens underkorporaler og menige fik kvarter in natura, dvs. de måtte tage til takke med en anvist bolig. Da Carl Nielsen som nævnt først pr. 1. november 1883 avancerede til "spillemand IV" svarende til korporal (jf. stamlisten), hørte han hovedsageligt til sidstnævnte gruppe, hvormed han principielt set ikke havde indflydelse på, hvor han skulle bo. Arkivalierne viser dog, at Carl Nielsen og de øvrige spillemand nød godt af en vis særbehandling, derved at indkvarteringsordningen i flere tilfælde benyttede sig af dispensationsmuligheder.

I alt nåede Carl Nielsen at bo fire steder i Odense. Han fortæller: "*Mit første Logis var hos en Glarmestefamilie, der var bekendte af mine Forældre*".¹⁰ Endnu er det ikke lykkedes endeligt at fastslå hverken glarmesterens identitet eller adresse, men ifølge Jørgen Larsen kunne et bud være glarmester Grønning i St. Gråbrødrestræde, som på dette tidspunkt var husvært for Carl Niensens morbroder, Hans Andersen, der var organist i Dalum Kirke.¹¹ Carl Nielsen boede dog ikke hos denne glarmester længe, for allerede af folketællingen fra 1. februar 1880 fremgår hans navn i forhuset på stueplan i ejendommen Skt. Knudsgade 13 hos tømrer Hans Larsen, hans hustru og deres 4-årige datter.¹² Carl Nielsen var imidlertid ikke familiens eneste logerende: "*til min store Sorg blev jeg kommanderet til at dele Værelse med en sønderjydsk menig Soldat, som var udtaget til Reservehornblæser. Han var meget snavset og uordentlig, og han skraaede og spyttede paa Gulvet, saa det var en Gru. Da han i sin Fritid bestandig sad og gned paa en gammel Violin, han havde købt sig, og han desuden var aldeles umusikalsk og spillede falsk, led jeg virkelig store Kvaler, som strakte sig over et halvt Aarstid*".¹³ Denne beretning stemmer godt overens med oplysningerne fra folketællingen, ifølge hvilken samme hus også rummer den 22-årige tjenestekarl og soldat ved 16. bataljon, Ole Hansen Friis. Efter fra medio juni 1880 og godt en måneds tid frem at have været på militærøvelse i Hald i Jylland fremgår det af indkvarteringskom-

Alle Carl Niensens verificerede Odense-adresser befinder sig i Albanikvarteret, der var i kraftig vækst i 1870'erne og 1880'erne. Både Kronprinsensgade og Skt. Knuds Gade blev således anlagt i 1876 og udbygget i løbet af ganske få år, hhv. fra 1876-81 og 1876-94. Adresserne ses her markeret på et kort, der oprindeligt stammer fra en industri- og landbrugsudstilling i 1885. Foto: Odense Bys Museer 2007.

missionens arkivalier, at Carl Nielsen fra 27. juli fik base i Kronprinsensgade 28 (nu 30). Om dette sted skriver Carl Nielsen: “Tiden gik, og [jeg] fik et Eneværelse hos en pæn Arbejderfamilie i Albani-kvarteret. Der var to Stole med Plys-betræk, en god Seng, lange, rene, hvide Gardiner og et Rullegardin, som jeg glædede mig over at trække op og ned Morgen og Aften.”¹⁴ Selvom dette logi tilsyneladende passede Carl Nielsen bedre, flyttede han på grund af omstruktureringer ved militæret igen allerede til 1. november 1880. Denne gang

flyttede han sammen med sin ældre bror, Albert (f. 18.3.1863), der var kommet til Odense for at gå på teknisk skole og i malerlære: “Vi [...] lejede et Par smaa Værelser hos en Høkerfamilie i Albanigade. Det var jævne, rare Mennesker, der havde to flinke, opvakte Sønner.”¹⁵ Ifølge Jørgen Larsen passer disse oplysninger på adressen Albanigade 18 (senere nr. 26), huset på hjørnet af Tværgade og Albanigade, hvor detaillist Jørgen Pedersen boede med sin hustru og to sønner på hhv. 14 og 16 år.

Carl Larsen – kaldet Klokker Larsen: “Han var en fortræffelig Lærer, og jeg skylder ham Tak for hans alvorlige Undervisning og store Interesse.” Foto: Odense Bys Museer.

Klaus Berntsen: “Han havde en aldeles enestaaende Evne til at bringe Varme og Bevægelse i Folks Sind, snart ved følsomme Historier, snart ved Humor og snart ved religiøse eller politiske Udviklinger... Jeg elskede og beundrede den Mand, som i min Ungdom satte mit indre Liv i Svingning, ikke alene ved det, han sagde, - thi jeg forstod naturligvis ikke alting - , men ved hele sit Væsen og ved den forunderlige Blanding af Alvor og Lune, Skønhed og Maadehold, Liv og Varme, som prægede hele Mennesket.” Foto: Det Kongelige Bibliotek.

Venner og velyndere

Som nævnt indledningsvis mødte Carl Nielsen i sin tid i Odense flere mennesker, der fik afgørende betydning for hans musikalske udvikling og videre færd. En af de centrale figurer i den sammenhæng var en ældre pianist ved navn Jacob Christian Outzen (f. 1826). Han var “en gennemdannet Mand, som ikke blot kendte den klassiske Musik, men som ogsaa havde læst meget og var hjemme i Verdenslitteraturens Hovedværker”.¹⁶ På grund af sin kones utroskab, drikfældighed og andre sorger havde han dog kendt bedre dage, og da Carl Nielsen mødte Outzen, levede han af nådsens brød som restaurationsmusiker på en beværtning i Vestergade. Outzen gav den unge Carl Nielsen sine første stærke indtryk af den klassiske musikkanon: “Vi spillede efterhaanden en hel Del klassiske Sonater af Haydn, Mozart og Beethoven for Klaver og Violin sammen... ved vore Sammenkomster fortalte den Gamle om de store Komponister, og med ganske faa Ord karakteriserede han for mig de forskellige Mestres Egenart paa en saa livfuld Maade, at jeg har bevaret det igennem den lange Tid”.¹⁷ Carl Nielsen havde stor glæde af sit venskab med Outzen og nærrede gennem hele livet en dyb respekt og taknemmelighed over for ham.

Allerede fra sine barndomsår på Nr. Lyndelse-egnen kendte Carl Nielsen politiker og højskolemand Klaus Berntsen (1844-1927), og i løbet af tiden i Odense udvik-

lede deres forhold sig til et nært venskab. Berntsen anerkendte Nielsens talent for musikken og støttede ham økonomisk, således at han, ved siden af den musikalske skoling, han modtog igennem militæret, fik mulighed for at modtage privatundervisning på violin. Denne blev varetaget af klokker og kordegn ved Odense Domkirke, Carl Larsen (1844-1929), der også havde et mangeårigt virke som dirigent for Odense Musikforenings kor og orkester, i hvilket regi Carl Nielsen i parentes bemærket fik sin offentlige debut som dirigent ved en koncertopførelse bl.a. af sit eget opus 1, *Suite for Strygere*, 16. oktober 1888. For dog at vende tilbage til Berntsen var det også ham, der sendte sin bedste anbefaling med Carl Nielsen, da han i 1883 op søgte Valdemar Tofte og Niels W. Gade i København med henblik på optagelse på musikkonservatoriet der.

Carl Nielsen havde dog også andre økonomiske velyndere, der var med til at sikre ham under det treårige uddannelsesforløb i København. I hovedsagen drejer det sig om forhenværende købmand Jens Georg Nielsen (1820-1901), som var en stor musiker og efter sigende blandt skaren af faste tilhørere, når regimentsorkestret spillede, grosserer Albert Sachs (f. 1846), der var direktør for Overgades Sæbesyderi og Odense Oliemølle samt den driftige fabrikant Hans Demant (1827-97), Jens Georg Nielsens svoger, der i midten af 1880'erne om-

stillede sin produktion af symaskiner til det på den tid nymodens fænomen, bicyklen.¹⁸

Kærligheden

Det vil være velkendt for de fleste, at Carl Nielsen var et menneske i lidenskabernes vold – ikke mindst de seneste års afsløringer af affærer og børn uden for ægteskab taget i betragtning – og det var i sine ungdomsår i Odense, at Carl Nielsen for alvor begyndte at gøre sig erfaringer med det modsatte køn. I 15-16-års-alderen traf han således en kvinde på omkring de 30 år på den restauration, hvor han spillede med Outzen:

“Hun var Mormon og vilde absolut omvende mig, besøgte mig meget ofte og endte altid sine Besøg med paa det heftigste at knuge og kysse, og bønfulde mig om at tage med til Utah. I Begyndelsen syntes jeg det var dejligt med disse Kys og havde hun dengang været parat til at rejse strax, var jeg taget med hende til Ildlandet, om det skulde være. Pludselig hørte hendes Besøg op og jeg fik saa at vide at hun havde giftet sig med en Porcelainhandler og jeg led i nogen Tid af en rasende Skinsyge og skrev flere Epistler baade til hende og Manden.”¹⁹

Efter at have sundet sig ovenpå denne oplevelse forelskede Carl Nielsen sig inderligt i Gerda Caroline Paulsen (f. 1866), der var datter af malermester Peter Julius Paulsen og hans hustru Nicholine Klausine. De to mødte hinanden på Odense Teater, hvor

Litografi af det gamle Odense Teater på Sortebrødre Torv, hvor Gerda og Carl mødte hinanden.
Foto: Odense Bys Museer.

Gerdas far var teatermaler og Carl Nielsen spillede i orkestret. Gerdas forældre billigede dog ikke de unges forbindelse, og Gerda endte i stedet med i 1885 at blive gift og stifte familie med en velstående læderhandler ved navn Wiggo Sophus Dreyer. Carl Nielsen glemte dog ikke Gerda af den grund. Tværtimod skrev han langt senere i et brev til vennen Emil B. Sachs, at han, mens han studerede i København, kun tænkte “paa at blive [...] berømt og saa komme

hjem til Odense og snappe Læderhandlerens Kone bort for Næsen af ham [...] thi det maatte være den letteste [sag] af Verden for en berømt Mand.”²⁰ Som bekendt lykkedes Carl Nielsen ikke med dette foretagende; han giftede sig i stedet i 1891 med billedhuggeren Anne Marie Brodersen (1863-1945). Fra breve og andre vidnesbyrd ved vi dog, at der livet igennem var en vis kontakt imellem Gerda og Carl og deres respektive familier.²¹

Og det er primært i Carl Niensens breve, at man kan finde glimt af hans tidlige kærlighedsliv, da han i forbindelse med dette emne bliver bemærkelsesværdig ukonkret i *Min fynske Barndom*. Årsagen hertil er måske den, at det ikke var uden problemer, han gjorde sig sine første erfaringer på det erotiske område. I et brev af 31.5.1916 til sin hustru, skrevet under deres længste ægteskabelige krise, loftede Carl Nielsen således sløret for, at han ved siden af sin ulykkelige forelskelse i Gerda havde haft endnu et kvindeligt bekendtskab: “*Det drejer sig om at jeg i 17-18 (omkring 18) blev forført af en meget ældre gift Kone.*”²² Carl Nielsen navngiver hende imidlertid ikke, og hendes nærmere identitet er til dato et uløst mysterium.²³

Luft under vingerne

Carl Nielsen ville dog andet og mere end Fyn og den beskedne stilling ved militæret: Han rejste derfor til København, blev optaget på musikkonservatoriet der og vendte aldrig siden tilbage til militærets rækker. Der hersker dog ingen tvivl om, at tiden ved militæret på mange måder var udbytterig for komponisten in spe. Med stillingen som spillemand kom Carl Niensens musikundervisning for første gang i faste rammer, og han fik masser af erfaring med nodelæsning og repertoirekendskab igennem en omfattende koncertvirksomhed såvel i militære som i civile sammenhænge. Carl Niensens aktivitetsniveau uden for tjeneste

tyder på, at han i perioden ikke blev overbebyrdet af arbejde, og han nød endvidere det privilegium at bo under forhold, hvor han fik fred og ro til at øve og fordybe sig i musikken. Med alle disse gunstige betingelser opfyldt turde spillemanden drømme, og til alt held mødte han på sin vej mennesker, der hver på deres måde havde mulighed for at støtte ham i disse drømme. At kærligheden så ind imellem voldte Carl Nielsen kvaler, er egentlig en anden historie – og en historie, der ikke kan afgrænses til hans ungdomsår.

Alt i alt må Carl Niensens tid i Odense betragtes som et glørværdigt minde såvel i en militærhistorisk sammenhæng som i hans egen personlige – og ikke mindst byens – historie. Han bevarede livet igennem en nær tilknytning til netop Odense og sine fynske rødder, selvom hans videre karriereforløb tog andre veje end den militære, og hans faste base allerede fra 1884 blev flyttet til København. Selv i vor tid, godt 76 år efter sin død, er Carl Nielsen i høj grad til stede i Odense: Byen huser Carl Nielsen Museet, der igennem 20 år har varetaget en stor del af formidlingen af Carl Niensens liv og værk. Museet er i øjeblikket beliggende i Odense Koncerthus på en central plads i byen, hvor det – i øvrigt helt oplagt – deler tag med en af byens mest markante musikinstitutioner, Odense Symfoniorkester. I denne tid præsenteres dog mangeartede planer for byudviklingen i Odense, og med

disse risikerer Carl Nielsen i de kommende år at blive husvild. Lad derfor dette blive en opfordring til, at Carl Nielsen, hans musik og minde også i fremtiden vil have gunstige (bolig-)forhold i Odense.

Noter

1. Fellow, John: *Carl Nielsen Brevudgaven II: 1898-1905*, Multivers, 2006, p. 456
2. Carl Nielsen i et interview med Axel Kjerulf til Politiken den 9. november 1925. Her citeret efter Fellow, John: *Carl Nielsen til sin samtid I*, Gyldendal, 1999, p. 360. Ifølge Fellow gav Kjerulf Carl Nielsen mulighed for at modificere sine chokerende udtalelser. Han valgte i stedet at forstærke den skarpe tone i interviewet. Udtalelserne vakte både opsigt, undren og skuffelse.
3. Museumsinspektør Jørgen Larsen har tidligere arbejdet en del med emnet Carl Nielsens tid i Odense, og forfatteren til denne artikel ønsker at rette en stor tak til ham for at have fået indsigt i hans mestendels endnu upublicerede viden derom. I denne artikel bygger særligt afsnittet om Carl Nielsens boligforhold på hans undersøgelser.
4. Hansen, Niels: *Regimentsmusik i Odense*, fra *Odensebogen 1998*, Odense Universitetsforlag, 1998, p. 151-53; Friis, Niels: *Militærmusikken. Blade af dens historie – minder om dens mænd*, Særtryk af Viborg Stiftstidende, 1941, p. 15-17, 21-22 og 42; Ketting, Knud m.fl. (red.): *Carl Nielsen – Mennesket og Musikken*, cd-rom, 1998; Fellow, John: *Vil Herren ikke hilse på sin Slægt – brudstykker af Carl Nielsens ungdomshistorie*, Multivers, 2005, p. 14
5. Nielsen, Carl: *Min fynske Barndom*, Martins Forlag, 1927, p. 152
6. Ibid., p. 153-54
7. Ibid., p. 159
8. Hegeland i et brev til Carl Larsen af januar 1905. Her citeret efter Fellow, John: *Carl Nielsen Brevudgaven II*, Multivers, 2006, p. 457.
9. Ketting, op.cit.
10. Nielsen, op.cit., p. 151
11. jf. Larsen, Jørgen: *En spillemand kommer til byen*, kronik i *Fyens Stiftstidende*, 1. november 1989
12. Hans Larsen havde selv opført forhuset som 2-familiehus i 1878, jf. Isager, Kristian m.fl. (red.): *Albanikvarteret i Odense*, Registrant 1977, Odense Magistrat. 2. afdeling, 1978, p. 148.

13. Nielsen, op.cit., p. 160
14. Ibid., p. 163
15. Ibid., p. 199
16. Ibid., 165-66
17. Ibid., p. 166
18. Fellow, John: *Vil Herren ikke hilse på sin Slægt – brudstykker af Carl Nielsens ungdomshistorie*, Multivers, 2005, p. 31-37, 40-41
19. Carl Nielsen i et brev til Knud Harder af 24. februar 1905. Her citeret efter Fellow, John: *Carl Nielsen Brevudgaven II: 1898-1905*, Multivers, 2006, p. 471.
20. Carl Nielsen i et brev af 30.10.1890 til Emil B. Sachs. Her citeret efter Fellow, John: *Carl Nielsen Brevudgaven I: 1886-1897*, Multivers, 2005, p. 140.
21. Ibid., p. 139; Fellow, John: *Vil Herren ikke hilse på sin Slægt – brudstykker af Carl Nielsens ungdomshistorie*, Multivers, 2005, p. 9-18
22. Carl Nielsen her citeret efter Fellow, John: *Vil Herren ikke hilse på sin Slægt – brudstykker af Carl Nielsens ungdomshistorie*, Multivers, 2005, p. 24.
23. Ibid., p. 19-25

Litteraturhenvisninger

- Fellow, John:** *Carl Nielsen til sin samtid I-III*, Gyldendal, 1999
- Fellow, John:** *Vil Herren ikke hilse på sin Slægt – brudstykker af Carl Nielsens ungdomshistorie*, Multivers, 2005
- Fellow, John:** *Carl Nielsen Brevudgaven I: 1886-1897*, Multivers, 2005
- Fellow, John:** *Carl Nielsen Brevudgaven II: 1898-1905*, Multivers, 2006
- Friis, Niels:** *Militærmusikken. Blade af dens historie – minder om dens mænd*, Særtryk af Viborg Stiftstidende, 1941
- Hansen, Niels:** *Regimentsmusik i Odense*, fra *Odensebogen 1998*, Odense Universitetsforlag, 1998
- Isager, Kristian** m.fl. (red.): *Albanikvarteret i Odense*, Registrant 1977, Odense Magistrat. 2. afdeling, 1978
- Ketting, Knud** m.fl. (red.): *Carl Nielsen – Mennesket og Musikken*, cd-rom, 1998
- Larsen, Jørgen:** *En spillemand kommer til byen*, kronik i *Fyens Stiftstidende*, 1. november 1989
- Larsen, Jørgen:** utrykt manuskript til foredrag om Carl Nielsens tid i Odense, 1990
- Nielsen, Carl:** *Min fynske Barndom*, Martins Forlag, 1927
- Thomsen, Jørgen:** *Odense som garnisonsby – kasernen på Sdr. Boulevard i 100 år*, fra *Odensebogen 1992*, Odense Universitetsforlag, 1992

Carl August Nielsen, the bandsman

From 1st November 1879 to 31st December 1883 Carl Nielsen was employed as a bandsman in Odense, more precisely with the 16th battalion and the 5th regiment respectively. After a broad historical sketch of the significance of the military music corps for the garrison city and its role in relation to the civilian population, the article describes Carl Nielsen's daily life at the time. It looks at Carl Nielsen's primary function as bandsman, the conditions under which he lived, his first compositions and the physical surroundings he had in which to develop himself and his music. The article also gives an account of some of the people whom Carl Nielsen met

during his time in the military and who each in their own way had particular significance for his subsequent progress, among them those who inspired his music, those who assisted him financially and, last but not least, the women. For it was during these very years of his youth that Carl Nielsen had his first erotic experiences. In the long run his modest position in the military could not satisfy Carl Nielsen, so he travelled to Copenhagen to continue his musical training at the conservatory of music. However, in many ways his time as a military bandsman in Odense was a particularly good basis from which to build his future.